

ELŐJÖNNI A BARLANGBÓL

Az első könyv

Az első két év mindig az elviselhetetlenségről szól. Hogy ez értelmetlen, haszontalan, hogy úgyszincs hozzá megfelelő forma. Amik vannak, nem tetszenek, amit pedig helyettük szeretnék, nem tudom megcsinálni, eleve elhibázott az egész, stb. Aztán egy napon, történetesen március 31-én, elmegy moziba a lányoddal, és megnézték egy rajzfilmet. Az a címe, hogy *Croodék*, és egy ősember-családról szól, amelynek tagjai gyakran napokig elő se merészkednek a barlangjukból, mert félnek a hegyes fogú vadállatoktól.

Az apa történeteket mesél az övéinek, és barlangrajzokkal illusztrálja őket. A történetek kivétel nélkül mind arról szólnak, hogy a barlangot csak végszükség esetén (értsd: élelemszerzés céljából) szabad elhagyni, akkor is csak rövid időre és bizonyos feltételek között, éjszaka soha stb., aki ezt elvétí, azonnal meghal. A család ezt az egyetlen narratívát ismeri, és mindenki meg is elégszik vele, kivéve Ipet, a kamaszlányt. Ip abban a korban van – az adolescencia korában –, amikor a megörökölt elbeszéléseket akkor is kétségsbe vonjuk, ha még nem ismerjük az alternatíváikat.

Természetesen – mesében vagyunk – nem sokáig várat magára az alkalom, illetve a kényszerűség, hogy szembenézzenek az alternatívákkal. Ip és családja elhagyják a barlangot, és találkoznak egy homo sapiensszel, aki szintén a meghalásról és a nem-meghalásról mesél nekik történeteket, csakhogy ezekben a történetekben olyan motívumok bukkannak fel, amelyek a vándorlásról és az ismeretlen dolgok megismeréséről szólnak. A barlanglakók megismernek (mert képtelenek, de azért is, mert ezt akarják) egy alternatív elbeszélést, és megváltozik az életük. Nekem pedig eszembe jut, mi legyen a poétikai előadásom címe: **Nem meghalni.**

*

A tét lényegében véve mindig az, hogy rájövünk, hogyan válhatunk cselekvőképessé. Valamennyi mesénk ezzel a kérdéssel foglalkozik. Nincs olyan mesehős, aki ne cselekedne. Megtanultuk: el kell indulni, mert „nem található meg minden egy helyen”.¹ Igen, fenevadakkal (szörnyekkel, sárkányokkal, varázslókkal, gonoszokkal stb.) találkozunk, és az lesz a dolgunk, hogy legyőzzük őket. Ehhez gyakran segítőkre van szükségünk, őket meg kell nyernünk magunknak. Néha csak a varázslat segít, azt is ki kell érdemelnünk. Mindezt el kell végeznünk, hogy ne haljunk meg, mielőtt megszereznénk az *elixírt*: amire szükségünk van az életünk kiteljesítéséhez. Hogy ne éljünk tovább „nyomorúságban”. A mesék arra tanítottak bennünket, hogy minden helyzetnek van egy kulcsa, amit meg kell találni, és amit használni kell. Az a mesehős, aki nem indul el, nem találja meg a fegyverét, nem tanulja meg használni; aki válaszüthoz érve nem tud dönteni, vagy rosszul dönt; aki nem győzi le magában a félelmet és nem tart ki a számos nehézség közepette: meghal – illetve, mivel passzív és halott mesehősök nem léteznek, meg sem születik. A

Szerkesztett részlet a szerző Frankfurti Poétikai Előadásainak anyagát tartalmazó *Nicht sterben* című kötetből (Luchterhand, Berlin, 2015, 5–26.) (A ford.)

¹ Boldizsár Ildikó: *Meseterápia*. Magvető, Budapest, 2013.

felnőtt prózában a mesehős analógiája érdekes módon nem a főszereplő, hanem a szerző. Az a szerző, aki nem indul el, aki nem keresi és nem találja meg az eszközeit, nem tanul meg bánni velük és nem alkalmazza őket: nem alkot elbeszélést, vagyis meg sem születik.

Az eszköz, amiről itt beszélek, természetesen a nyelv. A privát nyelvtől eljutni a költői nyelvig. Ez a folyamat, legyen a szerző bármekkora „nyelvtelhetség”, ami egy író esetében amúgy is alapkövetelmény (nem létezhet olyan író, aki „nem jó stilisztá”), nem rövid, nem is egyszerű. Sok más tényező mellett jelentős szerepet játszik az első, de éppígy az utolsó könyv megírásában is, hogy miként sajátítottuk el első (kezdetben csak privát) nyelvünket.

Hogyan használták a nyelvet ott, ahol először tanultad? Ki kivel hogyan beszélt?

A családon belül, a családon kívül.

Milyen területek voltak a családon kívül? Meg tudod nevezni vagy körül tudod írni őket?

Hogyan beszélt a politika, amikor gyerek voltál? És hogyan beszélt most? (Melyik a te korszakod? – Igenis, *van* korszakod. – Hogyan viszonyulsz hozzá?)

Hogyan beszéltél te akkor, és hogyan beszélsz most? Amikor egyedül vagy, amikor a magánszférában vagy, a hozzád közel állókkal, a tőled távol állókkal, a különböző szerepekben, amelyekbe belebújsz. Hogyan beszélsz apáddal, hogyan anyáddal, hogyan a rendőrrel, hogyan a házmeesterrel? A veled egykorú nővel, a veled egykorú férfival?

Tisztában vagy vele (valamennyire), milyen szerepet játszott a nyelvelsajátításodban a nemedhez, valamelyik kisebbséghez vagy többséghez tartozásod? Miről tehet a milió, és miről tehetsz te? Mi az, ami mindannyiunkban ugyanaz? És hol tűnik fel a saját, egyéni élményeidből fakadó differencia? Melyek az árulkodó szavak?

És hogyan *nem* beszéltetek? Ez alkalmasint az a terület, amely a leginkább ösztönöz a saját beszédre. Szavakat találni dolgokra, amelyekre korábban nem léteztek. Vagy nem olyanok, amilyenekre vágytál. (Az apa szavai, Ip szavai. Ebben a történetben mi mindig Ip vagyunk.)

Ami engem illet:

Első narratíváim az elnyomás narratívái voltak. Egy nyugat-magyarországi kis faluról beszélünk, a 20. század hetvenes és nyolcvanas éveiben. Felületesen szemlélve a létező szocializmus volt a mindent átható klausztofóbia oka. Ám emögött, ez alatt, emellett az elnyomást „több, kivétel nélkül autoriter rendszer szövevényének láttam, amelyek régebbiek voltak, mint a lét.szoc. Összefoglalva, leegyszerűsítve és rövidítve: paraszti életforma, katolikus vallásosság, valamint [...] egy etnikai (pontosabban: nyelvi) kisebbséghez való tartozás. Az én időmben mindegyik felsorolt rendszer bomlófélben volt már, illetve megdermedt. A katolikus paraszti hagyományos életformájából maradt a konyhakert, templombajárás a legnagyobb ünnepeken, valamint a dolgos önmegtágadás erénye a hozzá tartozó bűnökkel: a jó közérzet igényének figyelmen kívül hagyása, az intellektualitás minden megnyilvánulásával szembeni bizalmatlanság, szexuális frusztráció, aktív előítéletesség, messzemenő mentális elhanyagoltság, alkoholizmus, a szív keménysége, erőszak.”²

Amikor templomba mégy, ülj nyugodtan, állj föl, ülj le, térdelj le, állj föl, és mondd, amit a többiek mondanak. Más egyebet: semmit. Ha iskolába mégy, ülj nyugodtan, állj föl, ülj le, térdelj le, állj föl, és felelj, ha kérdeznek, felelj mindig, felelj helyesen. Más egyebet: semmit. Néha kérdezni is szabad, meghatározott keretek között, én mondom meg, mikor kérdezz, most kérdezz, kérdezd azt, hogy a) vagy b). Mondtam bármi olyant, hogy c)? Nagyothallasz? „Neked amúgy is el kéne menned az orvoshoz, valami

² Terézia Mora: A Krétai-játék, *Lettre*, 2007/nyár. Nádori Lídia fordítása.

nem stimmel veled.” A csöndes gyereket szeretjük, nem a néma gyereket. Légy csöndben, ha nem kérdeznék, felelj, ha kérdeznék, mégpedig azt, hogy a) vagy b), nem olyan nehéz ezt megérteni, hacsak nem vagy teljesen hülye. Így szeretünk. Így sem szeretünk, de legalább békén hagyunk egy időre, az sem árt neked, ülj csak és gondolkodjál, mielőtt legközelebb kinyitod a szád, és ilyeneket mondasz, mint: „Igen, volt alkalmam a nyári szünetben oroszul beszélni, amikor a nagymamámmal mentünk az utcán, és két szovjet katonára támaszkodtunk. Utána a rendőrségen kérték, hogy tolmácsoljak nekik.” Mégis mit képzelsz, hol vagy?

Mire eljutottam az érettségig, nagyjából rájöttem, hol vagyok. Amikor az orosz szöveglin megkérdezték, miért ilyen rövid a szoknyám, azt feleltem: Потому что у меня красивые ноги, mert szép a lábam, és a vizsgabizottság férfi tagjai rekedten felröhögtek. Később, az egyetemen szándékosan mentem átlátszó blúzban vizsgázni. Egyszer ezt is el kell még mesélni.

(Idézz fel egy helyzetet, amelyben a tehetetlenségedet tapasztaltad, és az önmegszégyenítés fegyverét vetted be, vagy nem.)

Most a lehető legpontosabban meséld el, hogyan történt.

Varázsigével gyógyítani a sebet. A mesebeli varázsige sem egyéb, mint megpróbálni nem mindennapi szavakkal uralni egy helyzetet. Szóvá tenni a külső és a belső valóságot úgy, hogy a bűvkörödbe vond – ezeket a szavakat kell megtalálnod.)

Ilyen előtörténet után nem meglepő, hogy első könyvem – a *Különös anyag* című, amely nem novellagyűjtemény, hanem egymásra utaló elbeszélések sora – saját magamhoz intézett felszólítással kezdődik: meséljek. A mesélésre, elbeszélésszerűre való felszólítás a hallgatásra való felszólítás formáját is öltheti. „Ne meséld el senkinek, hogyan történt. És ne mesélj az itteniekről mást sem”,³ mondja a mellékszereplő a főszereplőnek. Mire a főszereplő: mesélni kezd.

Csak hogy éveknél kellett eltelniük, mire idáig eljutottam. Az íróként leírt első mondat – és azután az összes további könyv első mondatához – hosszú út vezet, „nem-mondatok” hosszú sora, de ez a folyamat természetesen az első könyv esetében a leghosszabb.

A nyelv megtalálásának folyamata azoknál a szerzőknél is hosszú, akiknek nem kellett országot és nyelvet váltaniuk és gyakorlatilag elnémulniuk egy időre. (Amikor elhagytam a falumat, egy ideje már jóformán senkivel sem beszéltem. A nyomtatott szövegekben kis keresztekkel rajzoltam azok fölé a szavak fölé, amelyek már nem tűntek használhatónak.) A kvázi-némaság időszakába akkor kényszerülsz, ha nyelvterületet váltasz, de akkor is, ha átlépsz egy fontos életfázisból egy másikba. (A szótlan átalakulás, amely a tinédzserben zajlik. Azt megfigyelni még rémítőbb, mint egy újszülött lélegzését hallgatni. Mint aki még mindig a szobájában kuksol, pedig itt van. És nem tudhatod, csak remélheted, hogy aki a végén kijön, nem pszichopata. Szóval hogy nem volt minden hiába.) A véletlen úgy akarta, hogy nálam ez a két fázis egyidejűleg zajlott.

1990-ben, amikor – tizenkilenc évesen – Németországba, pontosabban: Berlinbe érkeztem, már a birtokomban volt valami, amit német nyelvnek lehetett nevezni. Ám egyrészt ez a nyelv más területről származott: a vidéki Magyarország kisebbségi német nyelve vs. a fordulat utáni Kelet-Berlin vs. a fordulat utáni Nyugat-Berlin nyelve vs. a Humboldt Egyetem nyelve vs. satöbbi. A nyelveddel együtt, amely eleve térvesztett lett volna, megérkezel egy helyzetbe, amelyben a már ott élő többség nyelve is éppen nagy változásokon esik át. A sokkot, amelyet párhuzamosan megélték, nem tudod megnevezni, ahogyan ők sem. Nem beszélve az összes többi, a német nyelvet nem első nyelvként beszélő emberről,

³ Terézia Mora: *Különös anyag*, in: *Különös anyag*, Magvető, Budapest, 1999, 5. Rácz Erzsébet fordítása.

akik szintén ott tolonganak, mint egy hatalmas pályaudvaron, és nem is mindegyik jött önszántából. Tíz évvel később regényt írsz róluk,⁴ de most még nem.

Átmeneti időszakokban a legjobb, amit tehetsz: kitartani és tanulni. Öt évig jártam egyetemre, az elejétől a végéig olyanok oktattak, akik főleg arra koncentráltak, hogy kitálják, hogyan tudnának boldogulni az új viszonyok közepette. És én? Alapjában véve ugyanerre koncentráltam. Félkész csarnokokban edzettem. Etűdöket írtam, fordítottam, tanáram és diáktársaim pedig folyamatosan arról biztosítottak, hogy (változatlanul) nincs igény rám és arra, amire feltehetően képes vagyok. (Jegyezd meg, [...] *mindig* ezt mondják. Ennek így kell lennie, ez olyan, mint a nehezen járható ösvény, mint hét évig őrizni a gazda nyáját. A helyzetről árul el valamit, a hatalmi viszonyokról, nem pedig rólad és a képességeidről – persze, hiszen a képességeid még rejtve vannak, de ez nem hátrány. Jobban fejlődik, ami nincs folyton szem előtt. [...] Majd ha itt lesz az ideje, észrevéted magad. Még nincs itt az ideje. Észre fogod venni, hogy mikor. Ha eltelt a 10000 óra, minden összeér. Egyszerre érzed majd a késztetést, hogy végre megszólal, és érkezik el az alkalom, hogy megszólalj.)

Amikor hősnőnk huszonnégy éves lett, elhagyta tanítómestereit, és egy gonosz filmproducer szolgálatába állt. Őneki már két regényben és egy esszében is emlékművet állítottam⁵ – hálám jeléül, amiért „utolsó csepp volt a pohárban”, és végre cselekvésre sarkallt. Nem egészen egy év kizsákmányolás után válaszút előtt találtam magam. Két táblát láttam, a következő feliratokkal: 1. Ha erre indulsz tovább, lehet, hogy egész életedben, de a következő pár évben biztosan éhbéért kell szolgálnod olyan embereket, akik ostobábbak és silányabbak, mint te vagy. 2. Ha erre indulsz tovább, lehet, hogy pofára esel, de legalább a magad ura leszel. Így lettem a Berlini Filmfőiskola (Dffb) forgatókönyvírói szakának hallgatója.

Az volt benne a jó, hogy végre megkaptam a mindenre kiterjedő engedélyt az írásra. A „jobb, ha befogod a szádat” huszonhat éve után ezt a segítséget nem lehet eléggé nagyra értékelni. Igen ám, de a művészeti iskolákban rendszerint a következőképpen zajlik a dolog: felvesznek a miatt a különlegesség miatt, amit magaddal hoztál, majd mindjárt másnap neki is látnak, hogy pontosan ezt a különlegességet füstöljék ki belőled, mondván: ez mind szép és jó, de ilyent még az arte⁶ sem adna le, nem beszélve a *Tetthelyről* (hogy rosszabbat ne mondjak). Ez természetesen nem egyéb, mint próbatétel. Hogy mi lesz a szereped a történetben, attól függ, kiállod-e a próbát. Ami engem illet, alig néhány hónappal később eljutottam arra a pontra, hogy már semmi kedvem nem volt magamnak és másoknak fabulálni (jeleneteket írni, amelyeknek már megírt jelenetekre kell hasonlítaniuk; mi értelme ennek a tizedik ismétlés után?), és amikor az volt a feladat, hogy írjunk szöveget „Szeretet” címmel, a következő néma jelenetet írtam meg:

Egy kislány túlméretezett gumicsizmában, zuhogó esőben egy parasztház udvarán gilisztát gyűjt a nagyapjának. Megérkezik a nagyapa, tolja a biciklijét az esőben. Túl részeg, hogy felüljön rá. Átlátszó nejlonszatyorban hal van nála. Miközben próbálja a zacskóból egy vödörbe eresztetni a halat, elesik, a hal kicsúszik a kezéből, és ott vergődik az udvar sáros földjén. Kijön a házból a nagymama, dauerolt frizuráját fejkendővel védi. Felsegíti a részeg embert, a kislánynak pedig többszöri próbálkozás után végre sikerül megfognia az ájult halat, és bedobja a vödörbe.

⁴ *Alle Tage*, Luchterhand, Berlin, 2004. Magyarul: *Nap mint nap*, Magvető, Budapest, 2006. Nádori Lídia fordítása.

⁵ Mégpedig ebben a két regényben: *Der einzige Mann auf dem Kontinent*, Luchterhand, Berlin, 2009, magyarul: *Az egyetlen ember a kontinensen*, Magvető, Budapest, 2011; *Das Ungeheuer*, Luchterhand, Berlin, 2013, magyarul: *A szörnyeteg*, Magvető, Budapest, 2016. Valamint a Buch Basel irodalmi fesztivál megnyitóbeszédében, 2012-ben.

⁶ Német és francia nyelvű kábeltévé-csatorna.

Ezt az etűdöt persze szőröstül-bőröstül, halastul-nagyapástul elkaszálták, ámde – figyelj, mindjárt jön az elrugaszkodás pillanata, amire egész idő alatt készültél – váratlanul és életemben először csak a pillanat törtreszéig fájt, sőt, ez alatt a töredéknyi idő alatt is *tudtam* már, hogy amit írtam: jó. Jó, mert mély, és ezáltal igaz, ráadásul jól is fejtettem ki. Vagy, ahogy a forgatókönyvíró iskolákban mondani szokták: „túl irodalmian”.

A véletlen úgy akarta, hogy ugyanebben az időben eljutott az iskolába egy versenykiírás. A Berlini Irodalmi Műhely „szabad a mikrofon”-jellegű rendezvényéről volt szó, és annyit értem belőle, hogy olyan szöveget kell vinni, amivel ki lehet tölteni tizenöt perc felolvasási időt. Pénzdíjas volt a verseny, és a pénznek is meglett volna a helye: amióta abbahagytam a gályázást a producernél, már alkalmi bevételeim se voltak. tizenöt perc, az körülbelül hét gépelt oldal, egy klasszikus short story terjedelme. Hát akkor írok egy short storyt, mégpedig ebből az etűdből a kislánnyal, a nagyapával, a részegséggel és a hallal, mert ez az első szöveg az életemben, amivel kapcsolatban úgy érzem: valóban beszélek. Megnéztem az etűdöt, és föltettem a kérdést: hol lenne a hazája, milyen szövegben?

Nézd meg az etűdjeidet. Melyek azok, amelyeknek ugyanaz a hazájuk? És hol van ez a haza? Melyik könyv ez a haza?

Nézd meg ezt az etűdöt. Azt mondd, a jelenet a szeretetről szól. Miért?

Mert amikor gyerek voltam, mindenki közül a nagyapámat szerettem a legjobban, és ő is engem szeretett a legjobban. Ivott, mint minden férfi a faluban, és jóval többet a kelle-ténél. Egy idő után a sok ivástól elfelejtette, hogy szeretjük egymást, de én nem felejtettem el. Ő már nem lát engem, de én látom őt. Ezt azonban így nem írhatom le.

Miért nem?

Mert letaglóz.

Akkor csináld úgy, hogy ne taglózzon le. Varázsigével gyógyítsd a sebet. Mit tudsz kimondani úgy, hogy ne veszítsd el az irányítást? Illetve úgy, hogy átvedd az irányítást?

A minimumot. Egy mondatot. A mondat is minimális. Egy alany, egy állítmány: Nagyapa iszik.

„Nagyapa iszik. Egyedül ül a konyhában. A sárgásfehér csempén tompán fénylenek a cseresznye matricák. Csönd van. Mintha lekapcsolták volna a világot.

Az üveg zöld, és piros folyadékot rejt. Nagyapa mozdulatai, ahogy óvatosan, megfontol-tan, nehézkesen, vigyázva, le ne essen, a viaszosvásznonra helyezi a poharat. Ahogyan a bo-rosüveg után nyúl, kezével kihúzza a dugót, ahogyan tölt. A bor majdnem túlcseresznye: finom ívet képez a pohár peremén. Nagyapa reszkető jobbja. Szájához viszi a poharat. A bal kéz vezet a jobbot. Némi bor kiömlik, rá a kezére, elszínezi a mandzsettáját. Felsőajkát előretol-va, óvatosan, mintha forró lenne, leszűrösi a bort a pohár pereméről. És egyetlen korttyal leküldi. Le a mélységbe, ami csak valahol a testén kívül lehet. Oda kortyolja egy végtelen, sötét, sós szakadék mélyébe. Leengedi a poharat. Ádámcsutkája még utoljára föl-le jár, reme-gő szemhéja megnyugszik. Leteszi a poharat. A zöld üveg mellé. Az üveg üres.”⁷

Az alkalmazott technika mindkét bekezdésben – a halasban ugyanúgy, mint a borosüve-gesben – egyszerű volt: mondatról mondatra leírni egy belső képet. Mármost a megírandó elbeszélésben a borosüveges bekezdésnek valahol elől kell lennie, a halasnak hátrébb, még nem tudom pontosan, hol. Az egyedül megivott üveg bortól eljutni a halig, aztán a haltól a végéig.

Mi a vége?

Hogy az én-elbeszélő nem akar inni = úgy élni, mint a család többi tagja, mint mindenki más a faluban, ezért elmegy.

⁷ Szomjúság, in: *Különös anyag*, Magvető, Budapest, 1999. 159. Rác Erzsébet fordítása.

Van már ehhez is egy kép?

Nincs.

Jó. Akkor nézd meg, mid van eddig: kislány, nagyapa, részegség, eső, bicikli, hal, udvar, konyha, nagymama. Kell még valami?

A szülők nemzedéke.

Miért?

Mert minden felnőtt iszik.

Írj erről egy bekezdést. Hogy minden felnőtt iszik.

Jó, megírom. Felnőttekről fogok írni, akik isznak, és akiket egy gyerek szemén keresztül látunk, aki nem iszik. Lépésről lépésre, képről képre haladva leírom, amit erről tudok, aminek a kimondására képes vagyok. De mielőtt ezt megteszem, mielőtt folytatom, írok a két, egymással nem összefüggő, gazdátlanul heverő bekezdés fölé, amik már megvannak, egyetlen mondatot: „Nagyapa meghalt.”

Miért?

Hogy keretet rakjak köré. Keret nélkül is lehet egész jó elbeszélést csinálni. De én most azt szeretném, ha lenne. Még ha a naplóírás veszélye nem is áll fenn... Én mindig, kezdetől fogva kizárólag fikciót írtam, a töredékekben is, mégis: ha a két világot, a privátot és a költőt, amelyek ez esetben nagyon közel állnak egymáshoz, egyértelműen és végérvényesen szét akarom választani, szükségem van egy állításra, amely egyértelműen nem valós eseményt ír le, egy alternatív valósághoz tartozik, illetve azt teremt, és ettől fogva már csak ebben az alternatív valóságban tudsz mozogni.

„Nagyapa meghalt.”

Sorkihagyás.

„Nagyapa iszik.”

Mindkét mondat jelen időben,⁸ mint az összes további mondat ebben az elbeszélésben.⁹ Mindennek jelen időben kell maradnia, hogy minden itt és most legyen, közvetlenül. „Az időt nevezzük így: most, a helyet nevezzük így: itt.” A *Nap mint nap* későbbi kezdőmondata – gondolatként – már a *Különös anyagban* megvolt. Folyamatos jelen, amit a sorkihagyások időtlensége szakít meg. Mintha tükörcserepekben nézném, úgy fogom nézni ezt a dolgot, és ha azt kérdeed, miért, már nem tudnék rá olyan pontos választ adni. Egy emlékezetdarabka valahol eloldódott és a felszínre jött: egy könyv címe, ami otthon volt meg nálunk. Sütő András írta, a címe: *Gyermekkorom tükörcserepei*. Csak a mottót olvastam el belőle. Ez egy dialógus az író és az anyja között. „Írhatnál rólunk is valami könyvet”, mondja az anya, mire a fia, tréfálkozva: „milyen könyv legyen az, vidám-e, vagy szomorúságos?” Az idős asszony pedig így felel: „Ígaz legyen.” Ez minden, amit erről mondani tudok. Tükör által, cserepekben, de ennek a szerkezetnek a lehetőségein belül: *igaz*, mégpedig úgy, hogy ne lehessen se vidámnak, se szomorúságosnak nevezni.

Mai szemmel a *Szomjúság*, ez a címe az elbeszélésnek, egy inas első munkadarabja, és kedvezőtlen körülmények mellett talán soha nem is jelenik meg, de a bátrak szerencséje úgy hozta, hogy 1997-ben Németországban egyetlen elbeszélésen keresztül is kiadói szerződéshez lehetett jutni egy még megíratlan novelláskötetre. Nem indulhatunk ki abból, hogy ez az együttállás valaha megismétlődik, de ez téged ne zavarjon. Ettől függetlenül is kénytelen leszel kitalálni valamit, ami egy darab elbeszélésnél több megírásához elegendő.

Ha már megtanultál egyetlen szöveg dimenzióiban gondolkodni, kezd el törni a fejed, milyen könyvnek kell lennie, amelyben ez a szöveg otthonos. Milyen könyvbe való a *Szomjúság*?

⁸ Az első mondat az eredetiben: „Großvater ist tot.” (*A ford.*)

⁹ Kipróbálni, milyen lenne a mondat, ha nem jelen időbe tenném. „Nagyapa ivott.” Ez valami egészen más.

Olyanba, amelyben hasonló elbeszélések vannak.

Miért kell hasonlóknak lenniük?

Mert ez a történet nem elszigetelt jelenségről ad hírt, hanem több rokon történet komplexumához tartozik.

Mennyiben rokonok ezek?

Annnyiban, hogy mindegyik a távozásról szól.

Távozásról – honnan?

Onnan, ahonnét származom.

Honnét származol?

Egy közép-európai faluból, amelyet határok vesznek körül.

Milyen határok?

Fizikaiak (a falu közvetlen közelében van egy hermetikusan meg egy részlegesen lezárt országhatár) és eszmeiek.

Hogy néznek ki? Hogy néznek ki a fizikai és az eszmei határok?

Előbbi könnyű, olyanok, amilyeneknek ismerjük őket, szögesdrót és így tovább. Utóbbi nehéz. Nincs is még rálátásom, és nem is akaródzik a zavarosban halásznom, okosabb volna azzal kezdeni, ami konkrét. Amit látni, hallani, szagolni, tapintani tudok.

Mégpedig?

A tájjal. A történetek, amelyek a fejemben járnak, mind ugyanazon a tájon játszódnak. Ott, ahol a gyerekkoromat töltöttem. Meghatározza, hogyan fogom érzékelni az összes többi tájat az életemben. Ez mindenkivel így van. Nem mindegy, hogy mocsárban nőttél fel, az erdőben, a hegyek közt, a tengernél, a sivatagban, a nagyvárosban vagy a kisvárosban. Mivel ezt tudom, és mivel tudok a belső és a külső tájak kapcsolatáról, szeretném a saját tájjammal kezdeni.

Ha csak három dolgot nevezhetnél meg, hogy leírd, melyek volnának ezek?

Nemcsak három dolgot nevezhetek meg, hanem annyit, amennyit akarok.

Helyes. Melyik három jut elsőként az eszedbe?

A nád. Hogy mindenütt ez a nád van. A nádas zaja. A zaj nyáron, amikor zöld, a zaj télen, amikor száraz. A levelek széle. Van ember, aki soha nem vágta meg magát a nád levelével? Ha van: el tudja-e mégis képzelni, milyen az? Fontos, hogy magasabb az embernél, és hogy sok van belőle, beláthatatlanul sok. Egyszerre a búvóhely, titkos ösvények ígérete és halálos fenyegetés.

Ahol nád, ott víz, és ahol víz, ott iszap. Mindkettőből gyógyhatású is. Ezek volnának a második és a harmadik. Az én szülőföldem az iszap. A víz és az iszap úgyszintén: az enyhülés ígérete és halálos fenyegetés. Az anyagnak, amely körülvelt, magába szívott, lehúzott, megvan a megfelelője a tájban is, ebben a három dologban: a vízben, az iszapban és a nádban.

Mi még?

Üres utakon járni, sötétben, szemerkélő esőben, aztán verőfényben, száraz hőségben. A sötétben kicsit félek, amit kiegyenlít, hogy nem vesznek észre. Hogy mindenki fél a sötétben? Ez is kedvező a munkához. De ami nekem lényegesebb, az – megint csak – az elrejtőzés, a lopakodás, a szökés. A tilalmas (önálló) cselekvés, és megint csak: a menekülés lehetősége. A nap nem annyira jó, megbénít, mert annyira erősen süt, hogy megvakít, az utak elolvadnak, és nem lehet megmozdulni sem. A tisztelendő úr (*Az Ophelia-esetben*) nem csak azért hord napot a nyakán fej helyett, hogy szemléltesse a gyerek perspektíváját (lentől fel).

Mi még?

A fák. A gömbakácok. Amelyekről azt gondoltad annak idején: ilyen fák nem létezhetnek, és később valóban nem is látod őket viszont, csak abban az utcában, ahol élsz. Csak a *Különös anyagban* van jelen, és tizenöt évvel később *A szörnyetegben* (illetve utóbbiban

inkább a hiánya). A gömbakácok, meg a fűz- és nyárfajták, amelyek mocsaras területeken mindenütt megtalálhatók. A nyárfának az az összetéveszthetetlen ssssss hangja, a fényjárték a levelein, a szaga esőben. „Nedves nyárfa szagát érzem”, kiált fel Kinga a *Nap mint napban*, „jaj, de boldog vagyok!”

Van még valami, amit meg kell említeni?

A síneket feltétlenül, át kell kelni rajtuk, ha be akarunk jutni a faluba, vagy ki akarunk jutni belőle. Egy sín pár a személyszállító vonatoknak, egy a tehervonatoknak, és egy külön sín pár a répaszállítmánynak, amely a cukorgyárba tart.

Meg kell említeni a cukorgyárat?

Nem kell, lehet. Ez egy olyan falu, amelyhez alig tartozik föld, helyette cukorgyára van. De amiatt, hogy a családból senki nem dolgozott ott, veszít a jelentőségéből. Nem munkások, hanem parasztok. Ez nem nagy téma, inkább kicsi. Nem árt, ha képet tudunk alkotni a hasonlóságokról és a különbségekről. Voltak más gyárak is: műbőr, téglá, konzerv. Egyszer egy egész rakomány elrontott vagy fölösleges savanyú uborka úszott a patakban, talán nem volt elég üveg, vagy nem lett meg időben, ilyesmi előfordult akkoriban. A savanyú uborkákat a patakban, egy napon talán ezt is felhasználom.

Mi van még?

Néhány állat, amelyek a tájhoz tartoznak. Az örökké ugató láncos kutyák. A viszolyogtató angolnák, ahogy siklanak a tó iszapjában. És a békahadak, amelyeket minden évben párzáskor tömegesen gázolnak el az országúton: egész szőnyeg békátemből. A természet feltartóztathatatlan mozgása „rajtunk keresztül”, „mintha mi nem is léteznénk”.¹⁰ (Ez valamivel több félelemmel és undorral tölt el annál, hogy sokat írjak róla. Megemlíteni, egyszer.)

Azután maga az országút, amely a falun kívül vezet, rajta rozoga Ikarus buszok és még rozogább IFA teherautók. Megint csak: a kitétségek és a távozás.

Haza is lehetne érkezni. Illetve: egy ideig haza kell, aztán haza lehet. A különbség a két időszak között.

Nem tűnik fel valami? Bármit nevezel is meg, egy tendenciával együtt nevezed meg. Úgy válaszod ki a valóságdarabkádat, hogy passzoljanak a mondanivalóddhoz. Miért is van ez?

Mert van mondanivalóm. Már említettem is, hogy mi: az „El innen”.

De még egyszer: miért?

Nem akartam úgy élni.

Még egyszer: hogyan nem akartál élni?

Erőszakról körülvéve. „Csupa erőszak vesz körül.”¹¹ Ezt bele fogom írni a kötet utolsó elbeszélésébe. Így, ahogy itt áll.

Miféle erőszak?

Egyéni és rendszerszintű.

Mi a neve ennek a struktúrának?

Diktatúra, de nem egy.

Hanem?

Lásd fent. Az egyház, a munka, az iskola, a családi hierarchiák, a nemek osztályharca. Évszázadok óta így éltünk. Akár fejedelemnek hívják a legfőbb elnyomót, akár másképpen. Amikor szemrehányóan megkérdeztem a nagymamámat, hogy lehet, hogy nem tud halat filézni, mikor egy tó partján lakik, azt felelte: „Mert a tó a püspöké (később a téeszé) volt, és a parasztok nem foghattak halat.” Így megy ez.

„Amire ideértem, elszomorodtam.”¹² (És mennyire dühös lettem, és vagyok még min-

¹⁰ A *tó* című elbeszélésből, a *Különös anyagban*.

¹¹ A *Kastély* című elbeszélésből, a *Különös anyagban*.

¹² A *Kastély*ből.

dig. Elfogadhatatlan, hogy alamizsnaként kapod vissza, amit előzőleg lesöpörtek a padlásodról. Ez az anyagi javakra éppúgy vonatkozik, mint a szellemiekre. – Hogyhogy nem vagy dühös, kérdeztem aztán a nagymamát, hogyhogy nem, mikor apád pajzsként tartott maga elé, amikor jöttek az oroszok, mondván, „az oroszok szeretik a gyerekeket”. Te már nem voltál gyerek, hanem tizenhárom éves. – De alultáplált volt, ezért alulfejlett, és tényleg gyerekeknek nézett ki. Szerencse is kell az élethez.)

Amikor idáig eljutottam a konkrét dolgok felsorolásával, végre képes voltam rá, hogy a nem tárgyi dolgokat is megnevezem a megírandó könyv számára. A „Szomjúság” után, mielőtt elkezdtem dolgozni a *Különös anyag* többi kilenc elbeszélésén, leültem, és írtam egy listát. Tényleg felírtam, hogy lássam magam előtt. Listát, és ezt sok okos embertől hallhattuk már, mindig lehet írni, és aki listát tud írni, az a többivel is elboldogul. Az én listám körülbelül így nézett ki:

A kierőszakolt és erőszakkal megtartott, szeretettelen tekintély.

És ami ebből következik:

Az egyes ember veszélyeztetése – kívül és belül.

Az anyagi szegénység, az érzelmi és szellemi nyomor.

Ez az egész elhanyagoltság.

Ezt aláhúztam: elhanyagoltság.

Mit jelent ez a szó?

Olyan életet, amelyben nem gondoskodnak megfelelően az emberről. Amelyben azok, akiknek a feladatuk lenne, nem gondoskodnak megfelelően magukról, egymásról és a rájuk bízott emberekről.

Mi következik ebből?

Az következik belőle, hogy magadnak kell gondoskodnod magadról. A főalak, az egyes elbeszélések én-elbeszélője mindig olyan ember, aki magáról gondoskodik. Ő az, akinek célja, hogy ne a táj menjen keresztül rajta, hanem fordítva, annak rendje és módja szerint, ő menjen keresztül a tájon.

Átgyalogolni. Keresztülmenni. Meghalni, feltámadni. Feldaraboltatni, aztán újra összeillesztetni. Megváltatni. Hogy azt mondhassam: „Szomorú lettem, de fáradt nem vagyok.”

Utóbbi egy Kassák Lajos-mondat megfordítása, amely már a *Különös anyag*nál is ott volt a háttérben, ám amelynek mondatként csak tizenöt évvel később lett helye, amikor végre beleírhattam *A szörnyeteg*be. Néha így van ez. Sokáig, évtizedekig nincs helye, aztán egy napon mégis megnyílik az a tér, és amit mindig is közölni akartál, pontosan beleillik.

NÁDORI LÍDIA fordítása